

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Науковий журнал Хортицької національної академії

Серія:
Педагогіка. Соціальна робота
Випуск 2(9)

Запоріжжя
2023

Журнал внесено до групи "Б" Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії (кандидата наук) зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 015 Професійна освіта, 016 Спеціальна освіта, 231 Соціальна робота (Наказ МОН України № 1017 від 27.09.21).

Журнал включено до пошукової системи відкритої наукометричної бази даних Google Scholar, Index Copernicus International (ICV 2021:75.34), бази даних ICI World of Journals (Index Copernicus International), пошукової системи Open Ukrainian Citation Index (OUCI), до реферативної бази даних «Україніка наукова» та Українського реферативного журналу «Джерело». Журнал розміщений у каталозі Наукової періодики України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та користується сервісами бази даних CrossRef.

Головна редакторка:

Нечипоренко Валентина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка, ректорка, Хортицька національна академія (Україна).

Заступниця головної редакторки:

Позднякова Олена Леонтіївна, докторка педагогічних наук, доцентка, перша проректорка, Хортицька національна академія (Україна).

Члени редакційної колегії:

Walery Okulicz-Kozaryn, dr. habil., PhD, MBA, Professor, Wrocław University of Environmental and Life Sciences (Poland).

Zenon Gajdzica, prof. dr hab., Ful Professor, professor, Uniwersytet Śląski w Katowicach (Poland).

Борисов Вячеслав Вікторович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дизайну, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

Вайнола Ренате Хейкіівна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Волошинов Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна).

Гевко Ігор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Журавльова Лариса Станіславівна, докторка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний імені Богдана Хмельницького (Україна).

Крашеннік Ірина Володимирівна, докторка філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка, асистентка кафедри інформатики і кібернетики, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна).

Олексюк Наталія Степанівна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна).

Павленко Анатолій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії вищої освіти України, завідувач кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна).

Пахомова Наталія Георгіївна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (Україна).

Харківська Алла Анатоліївна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри математики та фізики, проректорка з науково-педагогічної роботи, комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Цибулько Людмила Григорівна, докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогіки Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Відповідальний секретар:

Сташук Ольга Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

Зовнішні рецензенти:

Галієва Ольга Михайлівна, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри психології та соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

Корнелюк Богдан Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Хортицька національна академія (Україна)

Кудінова Маргарита Сергіївна, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри спеціальної освіти та психології, Хортицька національна академія (Україна)

Лапшина Ірина Сергіївна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки та методик навчання, Хортицька національна академія (Україна)

Тищенко Владислав Володимирович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри логопедії та логопсихології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Червоненко Катерина Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцентка кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

Схвалено рішенням Вченої ради Хортицької національної академії

Протокол № 2 від 27.10.2023

© Хортицька національна академія, 2023

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Municipal Institution of Higher Education
«Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy»
of Zaporizhzhia Regional Council

Scientific Journal of Khortytsia National Academy

Series: Pedagogy. Social Work
Issue 2(9)

Zaporizhzhia
2023

Certificate of state registration of the print media Series KB № 24104-13944P

Official website of the journal <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA>

The journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine (category "B"), which can publish the results of theses for the degrees of Doctor of Science and Doctor of Philosophy (Candidate of Science) in the specialties 011 Educational, Pedagogical Sciences, 015 Professional Education, 016 Special Education, 231 Social work (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1017 dated 27.09.21).

The journal is included in the search engine of the open database Google Scholar, Index Copernicus International (ICV 2021:75.34), search engine of the citation database Open Ukrainian Citation Index (OUCI), in the databases ICI World of Journals, "Ukrainika Naukova" and the Ukrainian journal of scientific abstracts "Dzherelo". The journal is placed in the Catalog of Scientific Periodicals of Ukraine of the Vernadsky National Library of Ukraine; it uses services of the database CrossRef.

Chief editor:

Valentyna Nechyporenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of Khortytsia National Academy (Ukraine).

Deputy editor:

Olena Pozdniakova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, First Pro-rector of Khortytsia National Academy (Ukraine).

Members of the editorial board:

Gajdzica Zenon, Full Professor, Professor, University of Silesia in Katowice (Poland).

Walery Okulicz-Kozaryn, Dr. habil., PhD, MBA, Professor, Wrocław University of Environmental and Life Sciences (Poland).

Viacheslav Borysov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Teaching Methodologies, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Renate Vainola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

Serhii Voloshynov, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Innovative Technologies and Technical Means of Navigation, Kherson State Maritime Academy (Ukraine).

Ihor Hevko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Computer Technologies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Larysa Zhuravlova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor at the Department of Preschool Education and Social work, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

Iryna Krasheninnik, Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, Assistant at the Department of Information Science and Cybernetics, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

Nataliia Oleksiuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Work, Special Education and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Anatolii Pavlenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Higher Education Sciences of Ukraine, Head of the Department of Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Nataliia Pakhomova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special Education and Social Work, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine).

Alla Kharkivska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pro-rector for Scientific and Pedagogical Work of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Liudmyla Tsybulko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine).

Executive secretary:

Olha Stashuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine)

External reviewers:

Olga Galieva, Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Bohdan Korneliuk, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Sciences and the Humanities of the Khortytsia National Academy (Ukraine).

Marharyta Kudinova, Candidate of Psychological Sciences, Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Vladyslav Tyshchenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Assistant Professor at Department of Speech-Language Pathology and Speech Psychology, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine)

Iryna Lapshyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Methodology of Teaching, Khortytska National Academy (Ukraine).

Kateryna Chervonenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

**Approved by the Academic Council of the Khortytsia National Academy
Protocol № 2 of 27.10.2023.**

The articles deal with the results of the latest theoretical and experimental research in the field of pedagogy and social work. Research covers the problems of general pedagogy and history of pedagogy, theories and methods of educational management, theories and methods of training, primary education, secondary education, vocational education, special education and social work.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Андрєєв А.М., Степанова О.С., Андрєєва О.А. Дворівнева система формування інформаційно-комунікаційної компетентності учнів при вивченні природничих дисциплін у закладах загальної середньої освіти.....	7
Кін О. М., Собченко Т. М., Якімова М. Е. Актуальні проблеми модернізації музичної освіти китайської народної республіки у вимірі сучасних викликів.....	22
Одарченко В. Загальнонаукові методологічні підходи в управлінні професійним розвитком науково-педагогічних працівників комунального закладу вищої освіти.....	30
Цвірко Я. Р. Формування світоглядного уявлення в учнів старшої школи про фізичну картину світу у процесі навчання фізики.....	37
Швардак М. В. Напрями проєктування освітніх систем в умовах Нової української школи.....	48

РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Лещук Г. В., Поліщук В. А. Потенціал дуальної форми освіти в підготовці майбутніх фахівців з соціальної роботи.....	57
Лупінович С. М., Лапшина І. С. Формування навичок інформаційної безпеки у здобувачів вищої освіти в сучасних реаліях.....	65
Міхалець І. В. Розвиток професійної компетентності майбутніх психологів у сучасних умовах.....	72
Рагіна Ж.М., Репетун А.К. Формування професійної ідентичності студентів-медиків в закладах вищої освіти.....	78
Собченко Т. М., Желізняк О. А. Освітній потенціал масових відкритих онлайн курсів (МООС) у становленні фахівця....	86
Староста В. І. Традиційне, дистанційне та змішане навчання у вищій школі у контексті комфортності та ефективності....	97
Червоненко К. С. Федусенко М. О. Адаптація першокурсників в умовах дистанційного навчання у закладі вищої освіти.....	115
Харківська А.А. Підготовка майбутніх учителів початкової освіти до організації безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану.....	123
Шевченко Є.О., Актуальні питання підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до самозбереження у професійній діяльності в сучасних умовах.....	130
Яблонська Н. М. Огляд проблеми формування особистого бренду журналістів під час навчання у ЗВО.....	138

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Конопляста С. Ю., Синиця А. О. Дизайн логопедичного супроводу дитини раннього віку з церебральним паралічем....	146
Суменко Т. О. Методи формування соціальної компетентності дітей зі складними порушеннями розвитку та розладом аутистичного спектру.....	158
Тищенко В. В. Розлади праксису мовлення: кваліфікація порушень в умовах ревізії логопедичних класифікацій.....	167

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Анголенко В. В., Печериця Н. М. Оцінка готовності фахівців соціальної сфери до роботи з деліктоздатними суб'єктами з використанням гендерночутливого підходу.....	176
Вайнола Р. Х. Соціальна відповідальність як чинник формування життєвої компетентності.....	187
Іллічук Л. В. Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу як індикатор якості освіти в умовах воєнного стану.....	194
Катеринич А. А. Соціальна інтеграція молоді з інтелектуальними порушеннями: актуальні напрями розвитку.....	206
Павленко А. І., Сташук О. О., Левченко В. С. Змагальна суспільна інтеграція у подоланні воєнної загрози державності України (2014–2023 роки) як чинник розвитку національної ідентичності української молоді.....	214
Петрочко Ж. В., Датченко Н. А. Актуальні питання закупівлі соціальних послуг у міжнародній практиці.....	229

CONTENTS

CHAPTER 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Andrii Andrieiev, Oleksandra Stepanova, Olena Andrieieva. A MODEL OF THE TWO-LEVEL SYSTEM FOR FORMING INFORMATION AND COMMUNICATION COMPETENCE OF STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS.....	7
Olena Kin, Tetyana Sobchenko, Maryna Yakimova. CURRENT PROBLEMS OF MODERNIZATION OF MUSIC EDUCATION OF THE PRC IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES.....	22
Veronika Odarchenko. GENERAL SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES IN MANAGEMENT OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL EMPLOYEES OF A MUNICIPAL INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION.....	30
Yan Tsvirko. FORMATION IN SENIOR SCHOOL STUDENTS OF THE IDEA ABOUT PHYSICAL PICTURE OF THE WORLD IN THE PROCESS OF LEARNING PHYSICS.....	37
Marianna Shvardak. DIRECTIONS OF DESIGNING EDUCATIONAL SYSTEMS IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL.....	48

CHAPTER 2. VOCATIONAL EDUCATION

Halya Leshchuk, Vira Polishchuk. POTENTIAL OF DUAL FORM OF EDUCATION IN TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIAL WORK.....	57
Svitlana Lupinovich, Iryna Lapshyna. DEVELOPMENT OF INFORMATION SECURITY SKILLS IN HIGHER EDUCATION STUDENTS IN MODERN REALITIES.....	65
Iryna Mikhalets. DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN MODERN CONDITIONS.....	72
Ragrina Zhanna, Repetun Alona. FORMATION OF PROFESSIONAL IDENTITY OF MEDICAL STUDENTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	78
Tetiana Sobchenko, Olha Zhelizniak. EDUCATIONAL POTENTIAL OF MASS OPEN ONLINE COURSES (MOOC) IN THE FORMATION OF SPECIALISTS.....	86
Volodymyr Starosta. TRADITIONAL, DISTANCE, BLENDED LEARNING IN HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF COMFORT AND EFFECTIVENESS.....	97
Kateryna Chervonenko, Mariia Fedusenko. ADAPTATION OF FIRST-YEAR STUDENTS TO THE CONDITIONS OF DISTANCE LEARNING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....	115
Alla Kharkivska. PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY EDUCATION FOR THE ORGANIZATION OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW.....	123
Yehor Shevchenko. ACTUAL ISSUES OF TRAINING FUTURE WORKERS OF THE SOCIAL SPHERE FOR SELF-PRESERVATION IN PROFESSIONAL ACTIVITIES UNDER MODERN CONDITIONS.....	130
Nadiia Yablonska. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF JOURNALISTS' PERSONAL BRAND FORMATION DURING THE EDUCATIONAL PROCESS.....	138

CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

Svitlana Konopliasta, Alina Synytsia. DESIGN OF SPEECH THERAPY SUPPORT FOR CHILDREN OF EARLY AGE WITH CEREBRAL PALSY.....	146
Tetiana Sumenko. METHODS OF FORMING SOCIAL COMPETENCE IN CHILDREN WITH COMPLEX DEVELOPMENTAL DISORDERS AND AUTISM SPECTRUM DISORDER.....	158
Vladyslav Tyshchenko. SPEECH PRAXIS DISORDERS: DISORDERS QUALIFICATION IN THE CONDITIONS OF SPEECH-LANGUAGE PATHOLOGY CLASSIFICATIONS REVISION.....	167

CHAPTER 4. SOCIAL WORK

Valentyna Anholenko, Nataliia Pecherytsia. READINESS OF SOCIAL SPHERE PROFESSIONALS TO WORK WITH DELICT-CAPABLE SUBJECTS USING A GENDER SENSITIVE APPROACH.....	176
Renate Vainola. SOCIAL RESPONSIBILITY AS A FACTOR IN THE FORMATION OF LIFE SUCCESS.....	187
Liubomyra Ilichuk. PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR THE EDUCATIONAL PROCESS PARTICIPANTS AS AN INDICATOR OF THE QUALITY OF EDUCATION UNDER MARTIAL LAW.....	194
Anna Katerynych. SOCIAL INTEGRATION OF YOUTH WITH INTELLECTUAL DISABILITIES: CURRENT DIRECTIONS OF DEVELOPMENT.....	206
Anatolii Pavlenko, Olha Stashuk, Vladyslava Levchenko. COMPETITIVE SOCIAL INTEGRATION IN OVERCOMING THE MILITARY THREAT TO THE STATE OF UKRAINE (2014–2023) AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL IDENTITY OF THE UKRAINIAN YOUTH.....	214
Zhanna Petrochko, Datchenko Nataliya. CURRENT ISSUES OF THE PURCHASE OF SOCIAL SERVICES IN INTERNATIONAL PRACTICE.....	229

DOI <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-4>

УДК 329.733:351.858(=161.2)-053.6(477-651.2:470-651.1)“2014/2023”

Анатолій Іванович Павленко

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6553-3057>

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної роботи
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
anatolypavlenko@ukr.net

Ольга Олександрівна Сташук

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7817-8739>

кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри соціальної роботи,
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
olgastaschuk@gmail.com

Владислава Сергіївна Левченко

студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня
спеціальності 231 Соціальна робота,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
levcenkovladislava@gmail.com

ЗМАГАЛЬНА СУСПІЛЬНА ІНТЕГРАЦІЯ У ПОДОЛАННІ ВОЄННОЇ ЗАГРОЗИ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ (2014–2023 РОКИ) ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Наукова стаття презентує теоретично-емпіричні обґрунтування впливу змагальної суспільної інтеграції у подоланні воєнної загрози державності України (2014-2023 роки) на розвиток національної ідентичності студентської молоді. Результати проведеного авторами діагностичного вимірювання виявили представленість таких ознак біфуркаційного характеру суспільно-інтеграційних процесів 2022 року, як: значне зростання у студентській молоді відчуття себе українцями, надання ними особливої значимості національно-особистісним рисам (волелюбність, працелюбність, активність); зростання ціннісного ставлення студентської молоді до українства, що виражається у позитивному ставленні до української мови, культури, території, традицій, історії, звичаїв тощо; зростання обізнаності про Україну, українську націю, українську культуру.

Ключові слова: змагальна суспільна інтеграція, молодь, чинник розвитку, національна ідентичність, державність.

Вступ. Динаміка розвитку української нації, як цілісного соціального організму, одночасно характеризується рухом як до інтеграції так і до розділення, який детермінується процесами посилення чи гармонізації суспільних протиріч. В основі цієї динаміки лежать

ідентифікаційні уявлення населення України, які екстремально змінюються саме під час потужних громадянських акцій або воєнних змагань. Такі події суспільної історії є певною мірою точками біфуркації, що змінюють врівноважений стан суспільства на кризовий. Відтак, точками

біфуркації, а отже і етапами становлення ідентичності для українського суспільства можна розглядати події 2014 та 2022 років.

Зокрема, Т. Любива (2022) вказує на 2014 рік (з подіями: Революція Гідності та початок війни на сході України) як точку початку незворотних змін у розвитку української національної ідентичності, аргументуючи, зокрема, відміченими нею значними стрибками зростання відчуття себе громадянином України (з 41,1 % до 62,6 %) саме в період Революції Гідності (Любива, 2022, с. 290). За даними Восьмого загальнонаціонального опитування, проведеного у квітні 2022 року, саме у цей період ідентифікованість з громадянином України є найсильнішою, причому в усіх регіонах України. За даними Київського міжнародного інституту соціології, у липні 2022 р. 84,6 % населення України вважало себе передусім громадянами своєї країни. При цьому серед різних соціальних категорій та за регіональним розрізом населення немає великої різниці за цим показником (Дембіцький, 2022). Саме у 2022 році «факт належності до держави та її території, статус громадянства перетворився на екзистенційний досвід людей» (Костенко, 2022, с. 310), адже під час кординальних соціальних змін їхні учасники відкривають для себе нові зразки і вартості життєздійснення, трансформуючи їх у смисли, цілі та операції нового життя. П. Горінов (2022) зазначає, що усвідомлення українців щодо їх приналежності до системи спротиву ворогу як у межах території України, так і за її кордонами дає змогу визначити місце українського народу в соціокультурному просторі та піднести українську національну ідентичність на наступний щабель розвитку державності.

На матеріалі аналізу динаміки української національної ідентичності І. Головаха зазначає, що вона сприяє усвідомленій *консолідації нації*, відтак вимагає виваженої стратегії формування національної ідентичності (Лукавська, 2021).

Роль ретрансляторів суспільної інтеграційної динаміки та процесів становлення національної ідентичності молодим українцям належить соціальним інститутам, зокрема, системі вищої освіти (Дутко, 2018, с. 57), яка завдяки своїм внутрішнім механізмам здатна виконати важливу

функцію – забезпечити існування простору для процесів ідентифікування індивіда за різними ознаками, у тому числі національно-культурною. Саме у студентські роки найбільш інтенсивним є процес зміцнення та закріплення національної ідентичності особистості, яка відтак сягає високого рівня. За твердженням І. Сидора (2012) результатом цих процесів є зростання внутрішньої цілісності, когнітивної складності Я-образу особистості, підвищення міри його виразності та суб'єктивної значущості. Вчений наголошує, що подальші зміни національної ідентичності, які відбуваються у дорослому віці, можна вважати лише трансформацією набутого в студентські роки Я-образу.

До чинників, що впливають на розвиток національної ідентичності молоді в умовах закладів вищої освіти відносяться: (1) *соціокультурна діяльність ЗВО* як сукупність різноманітних засобів для здійснення культурно-розвиткової діяльності та отримання продукту цієї діяльності у вигляді сформованого образу «Я», ідентифікованого із конкретною культурно-історичною спільнотою, що носить для студентів особливу емоційно-особистісну значимість (Павленко, Сташук, Левченко, 2023; Левченко, 2023). (2) *Піднесення престижу і ролі української мови*. Засобами розвитку мовної складової, зокрема, є забезпечення здобувачів освіти україномовним освітнім контентом, розповсюдження україномовних фільмів, серед яких певним чином вирізняються фільми іноземного виробництва з гарним українським перекладом, радіо і телебачення, фонографічна музика, яка відображає місцевий колорит тощо. (3) *Розвиток українознавчої компетентності* молоді людини, який за визначенням С. Бойко (2022) є одним із ключових факторів безпеки української нації та відображає дієву причетність особистості до неї. (4) *Міжкультурна комунікація* в межах міжвузівського співробітництва, спільних проєктів та програм (як Еразмус+ та ін.), апробації наукових досліджень та опублікування їх у міжнародних виданнях. (5) *Віддалене (дистанційне) навчання*, специфіка якого саме з 2022 року пов'язана із внутрішнім переміщенням здобувачів освіти (або організація навчання з територій інших держав). Саме масове

переміщення / «розсіювання» по території України жителів сприяє їхній інтеграції в культурно й ментально однорідний суспільний організм. Ми дотримуємося думки, що до впливових чинників розвитку національної ідентичності українського студентства також відносяться суспільні інтегративні процеси на тлі воєнної загрози державності України, аргументації якого і присвячена наша розвідка.

Мета статті: науково осмислити роль змагальної суспільної інтеграції у подоланні воєнної загрози державності України у розвитку національної ідентичності української молоді.

Методи дослідження: теоретичний аналіз сутності феномену національної ідентичності, систематизація отриманих результатів, екстраполювання ознак суспільно інтегруючого національно-ідентифікаційного процесу; анкетування студентської молоді, а також кількісний та якісний аналіз отриманих даних для вироблення аргументації.

Дихотомія значення національної ідентичності особистості. Етіологія поняття «ідентичність» вказує на дихотомічність його значення. З одного боку, від лат. *ipse* (самість) воно вказує на унікальність індивіда (носія цієї властивості), з іншого – від лат. *idem* (подібний) на його належність до об'єкта ідентифікування (приклад, території, етносу, нації (Титаренко, 2013, с. 5). Відтак дихотомічність дозволяє очікувати від процесу ідентифікування різноманітних індивідуально значимих та суспільно значимих ефектів.

1) Для особистості процес її ідентифікування виконує декілька функцій:

- надає *цілісності, безперервності і визначеності* особистості, забезпечує схожість з одними людьми і категоріями і відмінності від інших (Стегній, 2020). Я. Ткачук, А. Котенко (2018) вказують на її сенсоутворюючу функцію (ідентичність є простором утворення нових сенсів, узагальнень, знань тощо);

- забезпечує процес *диференціації*, який проявляється в визначеності кордонів, цілісності і незалежності «Я», визнання «соціального статусу як особистісно значущої цінності; інтеграції «Я», які проявляються в суб'єктивному об'єднанні себе з іншими людьми, що здійснюється не спонтанно,

а на основі порівняння і оцінювання інших» (Правдивець, 2010).

- *адаптивно-резиль'єнтну* (допомагає індивіду пристосуватися до нових соціальних обставин та набутти стресостійкості). Надзвичайного особистісного значення ідентичність відіграє саме «в періоди глобальних трансформацій та світових зрушень, адже надає індивіду відчуття безпеки та виступає центром стабільних цінностей» (Котенко, Ткачук, 2018). Л. Нагорна (2011) вказує, що саме в умовах деякої дезорієнтації індивіди намагаються ідентифікувати себе, насамперед, як представників людських спільнот, що відчуються ними як найбільш зрозумілі та близькі. Особистісним мотивом таких дій є, насамперед, бажання осіб мати певність, розуміння щодо самих себе. Механізм усвідомлення національного ідентифікування сьогодні реалізовується та сприяє формуванню у громадян позитивних результатів щодо психологічної життєстійкості. Дослідження психологічних маркерів війни (6 квітня 2022 року, соціологічна група «Рейтинг») виявило, що «психологічна життєстійкість опитаних виявляється у інтересі до життя, відчутті себе корисним, здатністю приймати рішення, наявністю планів на майбутнє та відсутністю жалю за минулим. Українці в цьому є достатньо сильними: цікавляться тим, що відбувається навколо (92 %), та мають плани на майбутнє (82 %). Також найбільша життєстійкість у тих, хто відчуває такі емоції щодо країни як радість (53 %), гнів (43 %) та гордість (40 %)» (Комплексне дослідження, 2022).

Відтак, національна ідентичність особистості – суб'єктивно детермінований комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та уявлень, який становить основу почуття належності до нації (що має свою територію проживання, мову, історичну пам'ять, культуру, міфи, традиції, об'єкти поклоніння, національну ідею тощо) та є одним з найважливіших мотиваційних чинників поведінки людини (Шташук, Левченко, 2023).

2) З іншого боку, ми можемо стверджувати суспільну значимість сплеску національного ідентифікування, адже йдеться про

інтенсифікацію процесів суспільної інтеграції, що саме у період 2014 та 2022 років набувають ознак змагальності. Внаслідок цих процесів формується нова система, яка, з одного боку, зберігає специфіку та ідентичність окремих її складових, а з іншого – формується широка соціальна взаємодія нової якості. Відтак зміцнення національної ідентичності, безцінної для нарощування національного соціального капіталу, виступає індикатором змагальної соціальної інтеграції.

Щодо сутності самого терміну «соціальна інтеграція», то традиційно він описується як процес перетворення відносно автономних частин (як: індивідів, соціальних груп, верств, класів або держав) в єдину цілісну систему, що характеризується узгодженістю і взаємозалежністю цих частин на основі загальних цілей, цінностей та інтересів. При цьому О. Анастасов (2011) підкреслює її синергетичний характер, як цілого, що є більшим за суму частин, що його складають. Характеристиками цієї синергетичної інтегрованої системи є (1) створення сильних інститутів, які забезпечують «мирні зміни» серед населення, тобто здатність до розв'язання суспільних проблем через інституціоналізовані процедури (К. Дойч, 1968, с. 2); (2) створення «солідарного простору» (А. Маршалл, 1964, с. 192), в якому кожен член співтовариства усвідомлює спільний інтерес як свій власний і може пожертвувати своїм безпосереднім інтересом на користь спільного; (3) стан «політичного співтовариства» межі якого співпадають з нацією-державою, або з однією з його політичних складових частин.

Осмилення сутності та змісту змагального суспільно-інтегруючого процесу дає можливість виокремити його ознаки:

1. Національна самоідентифікація населення України безвідносно до категорії. У Національній доповіді наголошено, що використання етноніму «українці» в традиційному етнічному розумінні все частіше доповнюється/замінюється його використанням у розумінні цивільному (політичному) – на ознаку самовизначення (самоідентифікації) жителів країни не тільки власне української, а й іншої етнічної належності (національності). У 2020 році

93 % вважали себе за національністю українцями. У 1992 році їх було 69 %, у 2012-му – 84%. Порівняно з 1992 роком кількість тих, хто ідентифікує себе як українець, зросла на 24 %. Росіянами у нас в 2020 році вважали себе 6% опитаних, у 1992-му – 24% і у 2012-му – 14%. Ці люди нікуди не зникли – вони змінили свою ідентичність (Луканська, 2021). Цікавим є те, що ідентифікаційні та інтеграційні процеси у 2022 році характерні для різних категорій населення, різних спільнот, відмінності серед яких зазвичай фіксувалися, – регіональних, вікових, етнічних. Так, загальний суспільний настрій у 2022 році корелював з високим рівнем довіри до Президента (до 90 % за різними даними), який перевищив довоєнні показники у кілька разів (з 25–27%). Так само безумовною була довіра людей до ЗСУ, як і віра в перемогу. Ці чинники єдності українців суттєво підтримувалися засобами інформації та суспільною комунікацією, залучення до якої різними способами також стає екзистенційним мотивом, аж ніяк не обмеженим звичним імпульсом «бути в курсі подій», а й рухомою потребою всіляко очистити загальне інформаційне поле від будь-яких ворожих втручань. Більшість респондентів, які перебували в липні 2022 року в Україні, відчували токсичність присутності в інформаційному просторі проросійських медіа (73 %), небажання звертатися до російських джерел (87 %) і достатність інформації щодо подій, яку надають українські ЗМІ (77 %) (*Демократія, 2022*).

2. Мовна самоідентифікація. У 2014 та 2022 роках спостерігається значна динаміка підвищення мовної самоідентифікації українців, адже «мова – це одна з ознак українства» (Луканська, 2021). Спостерігаємо «зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною: з 57 % у 2012 році до 76 % у 2022 році. Події останнього часу також різко вплинули і на ставлення до статусу мови: у 2022 році абсолютна більшість (83 %) за те, щоб українська була єдиною державною мовою в Україні» (*Шосте загальнонаціональне, 2022*).

3. Згуртованість (навколо спільної ідеї та/або у боротьбі зі спільним ворогом) та сегрегація від «інших, чужих». У 2022 році прискорився інтегративний розвиток української

політичної нації, згуртованості суспільства навколо ідеї розбудови незалежної держави. «Країна згуртувалася у боротьбі з ворогом і у підтримці один одного та взаємодопомозі. Стосунки та взаємодія з рідними є миролюбними (94 %), хороші взаємини зберігаються із сусідами (89 %), а 67 % мають миролюбні взаємини з незнайомими. Отже, це хороший показник атмосфери взаємин та довіри і низький рівень підозрливості до співгромадян» (*Восьме загальнонаціональне*, 2022). Інше питання навколо якої ідеї відбувається гуртування нації. І. Головаха виокремлює «негативну» національну ідентичність, формула побудови якої («Ми – не вони») досить широко використовується у нашому суспільстві, проте, з точки зору вченого вона формує неповноцінну, однобічну особистість, яке не може забезпечити стабільне і повноцінне функціонування сучасної держави. На противагу цьому має відбуватися пошук шляхів формування «позитивної» ідентичності, через усвідомлення власної унікальності, яку виділяти не тільки з традицій і культури минулого, а і відшукувати в сучасній. Така соціальна інтегрованість є основою для формування українського соціального капіталу. Проте через довготривале протистояння на ідеологічному ґрунті, ідея єдності суспільства, на жаль, поки не є домінуючою (*Невидимий клей*, 2023).

4. *Солідарне розуміння загроз національній безпеці (зовнішніх і внутрішніх).*

5. *Оптимістичність в оцінці спільного майбутнього.* Зокрема, результати опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» 6 квітня 2022 року, зафіксували «значне зростання почуття гордості за Україну та перспективи її європейського майбутнього серед респондентів. Якщо у серпні 2021 року 34 % опитаних зазначали, що відчують гордість за державу (у той час переважала емоція суму щодо України), то у 2022 році це відчуття є домінуючим (80 %)» (*Восьме загальнонаціональне*, 2022).

6. *Солідарність смаків.* Е. Лібанова, В. Горбулін та ін. (2015) наводять приклад такої солідарності у масовому бойкоті товарів російського виробництва (загострення тенденції спостерігаємо як у 2014 році та і у 2022 році). Інший приклад – активне зростання популярності

національної атрибутики (гімн, герб, вишиванка тощо) серед українських громадян незалежно від вікових, мовних, етнічних груп належності (с. 250).

Отже, виділені нами ознаки змагального суспільно-інтегруючого процесу, згідно аналізованих джерел, не мають вікових обмежень у вияві. Відтак доцільно припустити, що вони мають репрезентованість у молодіжному студентському середовищі, що буде, з одного боку, вказувати на їхню релевантність, а з іншого – підтверджувати думку про те, що саме змагальна суспільна інтеграція є чинником розвитку національної ідентичності студентської молоді.

Вивчення процесу розвитку національної ідентичності української студентської молоді. Оскільки національна ідентичність студентської молоді є суб'єктивно детермінованим комплексом індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та уявлень, який становить основу почуття належності до нації. То оцінку її сформованості доцільно здійснювати за комплексом показників: пізнавальним (уявлення про об'єкт ідентифікації, його характеристики; загальна обізнаність щодо культури, історії, звичаїв, традицій; прагнення до нових або поглиблення вже існуючих знань стосовно цих питань); емоційно-ціннісний (почуття, які виникають до об'єкта ідентифікації; наявність або відсутність позитивного ставлення до національної культури, традицій, мистецтва, історії; формування вподобань у сфері національної культури, території, мистецтва тощо; мінливість або стійкість позитивного ставлення до об'єкта ідентифікації); поведінково-діяльнісний (готовність людини або спільноти до дії, що є наслідком самоототожнення; наявність внутрішньої мотивації до дії; впровадження змін щодо об'єкта ідентифікації).

Для виявлення стану розвитку національної ідентичності студентської молоді нами була розроблена анкета «Національна ідентичність студентської молоді».

Питання 4, 5, 6, 7, 8 анкети дають можливість отримати дані щодо емоційно-ціннісного ставлення респондентів до української нації, її особливостей, культури, території, традицій, мистецтва, історії тощо. Це такі питання, як: «Які особливості української нації Ви можете

виокремити?», «Які почуття у Вас викликає українська культура, територія, традиції, мистецтво, історія тощо?», «Чи змінилося Ваше ставлення до України та української нації протягом 2022-2023 років?».

Питання 9, 10, 11, 12, 13, 14 анкети дають можливість отримати дані щодо ступеня обізнаності респондента щодо української культури, території, мови, традицій, історії, звичаїв тощо, а також пізнавального інтересу щодо розширення знань в цих питаннях. Це такі питання, як: «Оцініть по 10-бальній шкалі Ваш рівень обізнаності щодо української культури, території, мови, традицій, історії, звичаїв тощо», «Які місця для відвідування в нашій країні після повоєнного відновлення країни Ви би порадили приїжджій людині (туристу)?», «Яку інформацію про українську культуру, територію, традиції, мистецтво розповіли би приїжджій людині (туристу)?», «Чи хотіли б Ви дізнатися більше про українську культуру, територію, традиції, мистецтво, історію тощо?».

Питання 15, 16, 17, 18, 19 анкети дають змогу отримати дані щодо готовності респондента діяти на користь своєї країни. Це такі запитання, як: «Яким чином Ви б могли взяти участь у розповсюдженні інформації про українську культуру, територію, традиції, мистецтво, історію тощо?», «Які проблеми в Україні Ви вважаєте найбільш нагальними для вирішення?», «Яким чином би могли взяти участь у вирішенні цих проблем?» та інші.

Пілотажне дослідження проводилося у червні 2023 року з використанням ресурсів Google (Google form) та Telegram серед студентів Комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Вибірку склали 29 студентів 1-4 курсів різних спеціальностей.

Одним із дослідницьких завдань, актуалізованих під час анкетування та яке відіграє особливу роль для розкриття теми статті, було з'ясування бачення студентської молоді про особливу значимість подій 2022 року для розвитку їхньої національної ідентичності. (1) Респондентам було поставлено питання щодо того, з ким вони себе у більшій мірі ідентифікують. 83 % вказали на переважання ідентифікації з

національною спільнотою. 10 % опитаних переважаючою вказали ідентичність загальноєвропейську. Ще 7 % вказали на труднощі з відповіддю. Релевантність результатів підтверджується даними, наведеними групою Рейтингу у Сімнадцятому загальнонаціональному опитуванні: ідентичність, патріотизм, цінності (17-18 серпня 2022): абсолютна більшість опитаних (94 %) ідентифікує себе із українцями. (2) Запитали студентів і про їхнє бачення щодо особливих рис сучасної української нації. Найчастіше опитувані характеризували українську націю як вільну (13 %), волелюбну (11 %), працелюбну (10 %) та активну (9 %).

(3) Нам також цікаво було дізнатись чи змінилось ставлення респондентів до України та української нації протягом 2022–2023 років. 83 % респондентів вказує на зростання ціннісного ставлення та орієнтованість на розвиток національної ідентичності. 17 % респондентів вказали на зміни лише в аспекті мовної ідентичності або зазначили, що у цілому їхнє ставлення не змінилось. (4) Опитаним було запропоновано оцінити власне ставлення до української мови, культури, території, традицій, історії, звичаїв тощо по шкалі від 1 до 10. 97 % респондентів відмітили бали відповідні 8–10; 3 % вказали на 4–7 бали.

(5) Респондентів запитали чи змінилася їхня обізнаність щодо України, української нації, української культури протягом 2022–2023 років. Всі респонденти вказали на зростання рівня обізнаності. 20 % відповідей вказують на активну дослідницьку позицію респондентів, адже вони прикладали зусиль для подальшого розширення власної обізнаності. 80 % відповідей вказують на наявність загального пізнавального інтересу у студентів, адже вони долучалися до пропонуванних різноманітних заходів, що розширюють їхню обізнаність, проте не ініціювали їх.

Отже, якщо розглядати 2022 рік як біфуркаційний для розвитку національної ідентичності, то за результатами аналізу відповідей респондентів намітимо такі ознаки, як: (1) значне зростання *відчуття* себе українцями, (2) *надання особливої значимості* таким національним рисам, як волелюбність, працелюбність та активність, (3) зростання

ціннісного ставлення до українства, що виражається у позитивному ставленні до української мови, культури, території, традицій, історії, звичаїв тощо, (4) зростання обізнаності про Україну, українську націю, українську культуру.

З іншого боку, схарактеризувати процес розвитку ідентичності у період 2022-2023 років можна через порівняння результатів двох досліджень, проведених зі студентами Хортицької національної академії у грудні 2021 року (n=47) та червні 2023 року (n=29). Обидва дослідження спрямовані на вимірювання окремих аспектів розвитку ідентичності студентів: територіальної та національної. Презентуючи сукупно ці два

різновиди ідентичностей, ми виходимо з позиції, що «національна ідентичність не тільки дуалістична – в ній поєднуються громадянські і територіальні, етнічні та генеалогічні ознаки, вона багатовимірною і може поєднуватися з іншими ідентичностями, не втрачаючи власних характеристик. І, в кінцевому рахунку на перший план можуть виходити ті чи інші її характеристики» (Руденко, 2020).

Представимо окремі порівняльні результати.

Запит на вивчення проблеми національної ідентифікації актуалізований у 85 % респондентів у 2023 році на противагу 36 % у 2021 році (рис. 1).

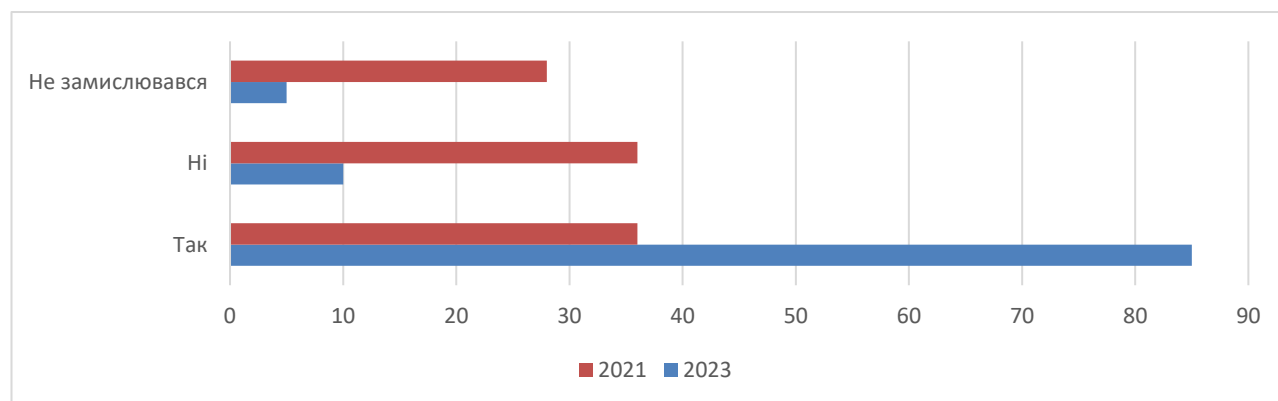

Рис. 1. Затребуваність досліджень щодо вивчення національної ідентичності громадян України. (Джерело: дані авторів).

Спостерігаємо виразні зміни за показником «Самооцінка обізнаності щодо культури, історії, звичаїв»: від досить низької (0-3

бали за оцінкою 34 % респондентів) до виключення цієї позиції взагалі з переважанням у 2023 році високих та середніх позицій (Рис. 2).

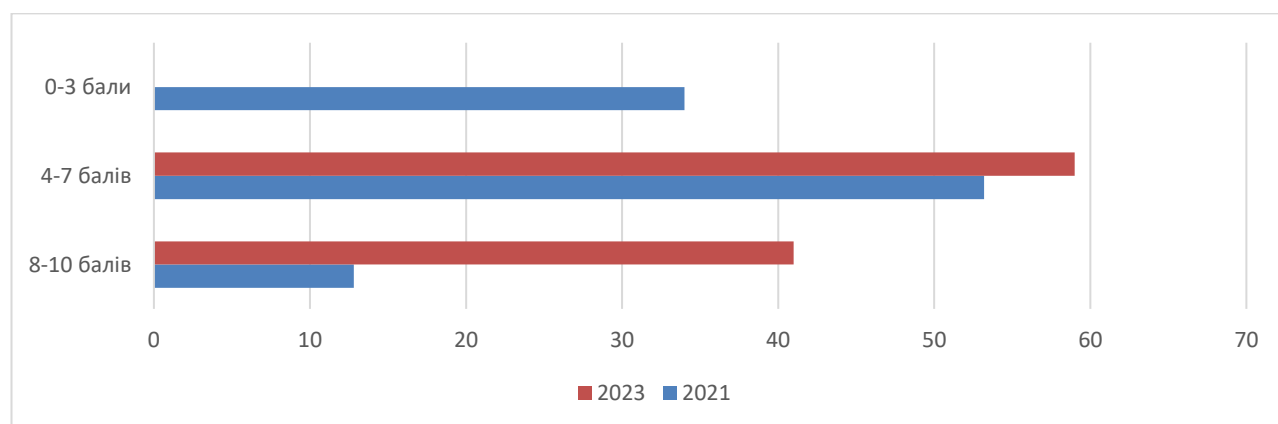

Рис. 2. Самооцінка обізнаності щодо культури, історії, звичаїв. (Джерело: дані авторів)

Досить цікавими є кількісні дані щодо наявності уявлень про найбільш бажані (цікаві, улюблені) місця відпочинку: по всім показникам зміни незначні. Наприклад, 12,7 % респондентів вказують на декілька значимих місць у 2021 році

та 7 % респондентів у 2023 році (Рис. 3). Відповідно, трансформаційні процеси у суспільстві у незначному ступеню впливають на сталу (сформовану) емоційну прив'язаність до певних територій.

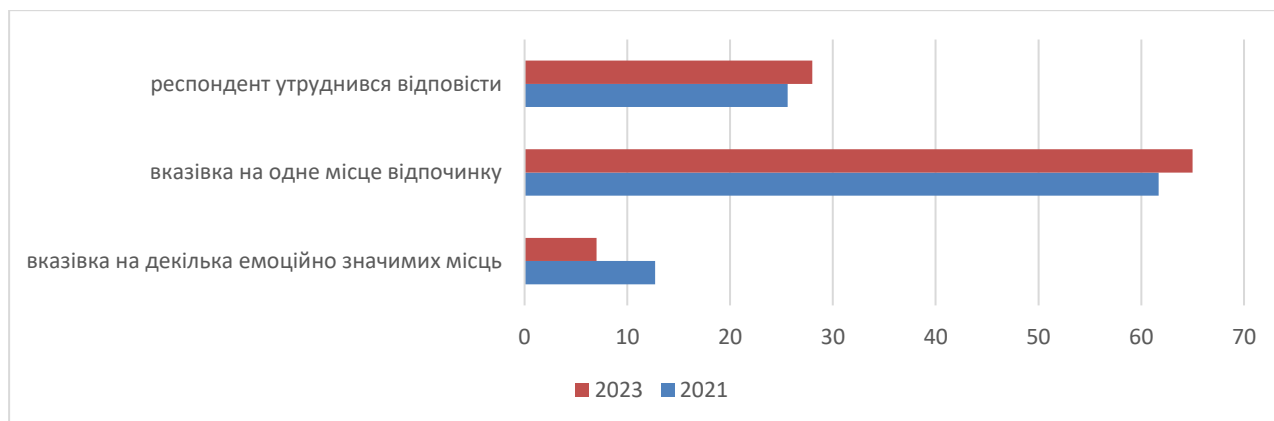

Рис. 3. Наявність уявлень про найбільш бажані місця відпочинку. (Джерело: дані авторів)

Незначна, але позитивна динаміка спостерігається за показником наявності прагнення до розширення обізнаності щодо культури, історії, звичаїв тощо (Рис. 4). З 77 %

респондентів у 2021 році, які вказали на потребу розширити свою обізнаність щодо досліджуваного питання, зміни відбулися до 94 % (зміни: +17 %).

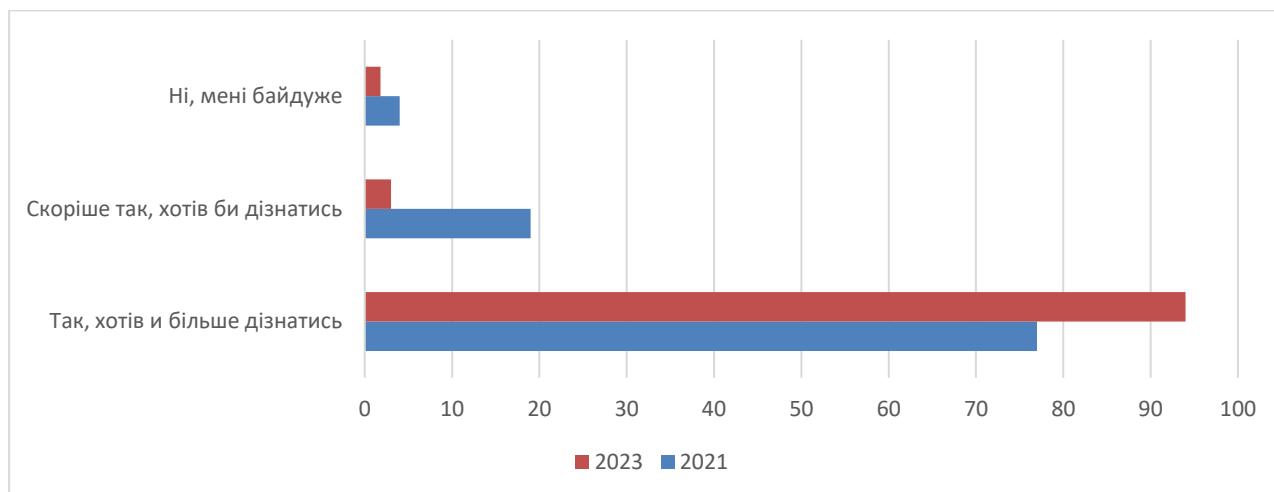

Рис. 4. Прагнення респондентів до розширення обізнаності щодо культури, історії, звичаїв. (Джерело: дані авторів)

Візуалізація стану щодо шляхів (джерел) інформування вказує, що кількість респондентів, готових різними шляхами сприймати інформацію майже не змінилося (61,2 % у 2021 році та 63 % у 2023 році). Дещо змінилися показники щодо прагнення респондентів ініціювати пошук конкретної інформації (з 21 % у 2021 році до 36 %

у 2023 році (+15 %) (Рис. 5). Що стосується джерел інформації, то релевантність отриманих нами результатів підтверджується даними, поданими в роботі Н. Костенко (2022, с. 311), який відмітив тенденцію зсуву переваг респондентів (n=1000) у бік соціальних мереж та інтернету, яка, очевидно, намітилася в період коронавірусної

пандемії та в умовах війни помітно прогресує. При чому за даними соціолога диференціатором переваг є саме вік споживачів медіа. Зокрема,

соціальні мережі зараховують до найважливіших джерел 87% молоді 18–29 років.

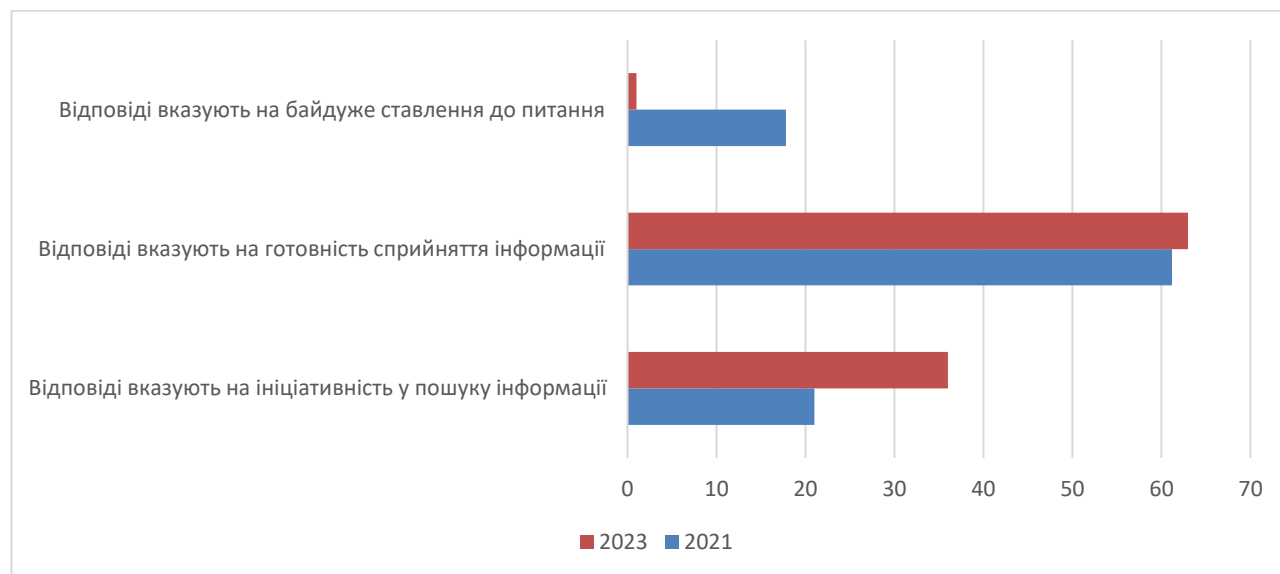

Рис. 5. Джерела інформування респондентів. (Джерело: дані авторів)

Спроможність респондентами виділяти найбільш актуальні для вирішення суспільні проблеми значно позитивно змінилася. Про це

свідчить показник «вказані декілька нагальних для вирішення проблем»: (49 % у 2021 році і 96 % у 2023 році (+ 45 %).

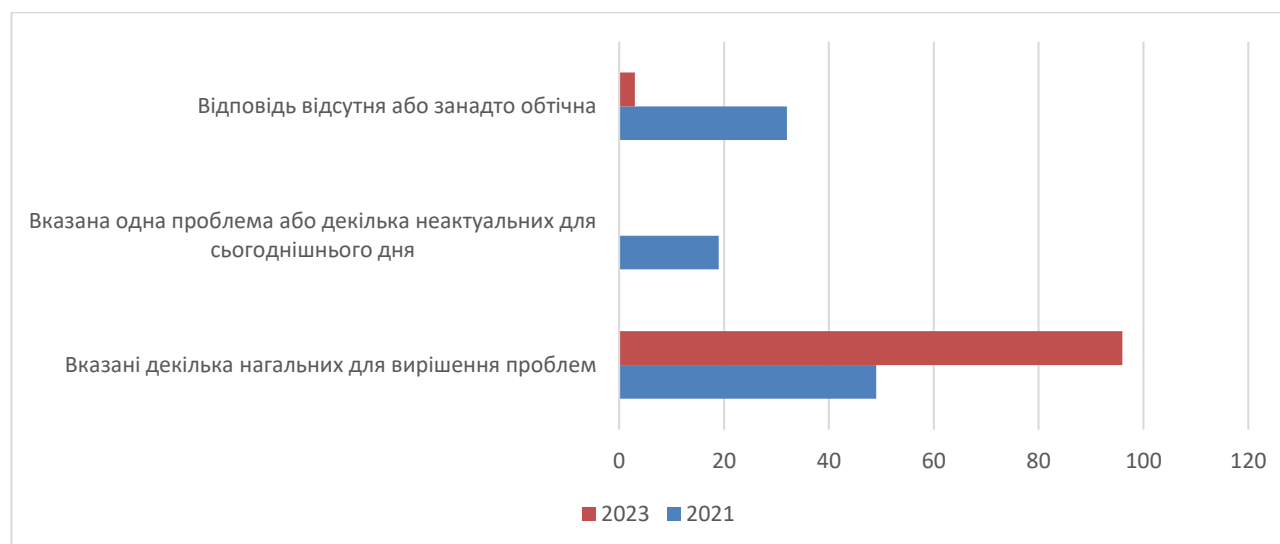

Рис. 6. Спроможність респондентів виділяти найбільш актуальні для вирішення суспільні проблеми (Джерело: дані авторів).

Бачення щодо власної участі у вирішенні суспільно значимих проблем також зазнало позитивних змін. З рисунку 7 бачимо, що кількість респондентів, що вказували 3 та більше варіантів

власної суспільно значимої активності збільшилася на 22,6 % (з 29,4 % у 2021 році до 52 % у 2023 році).

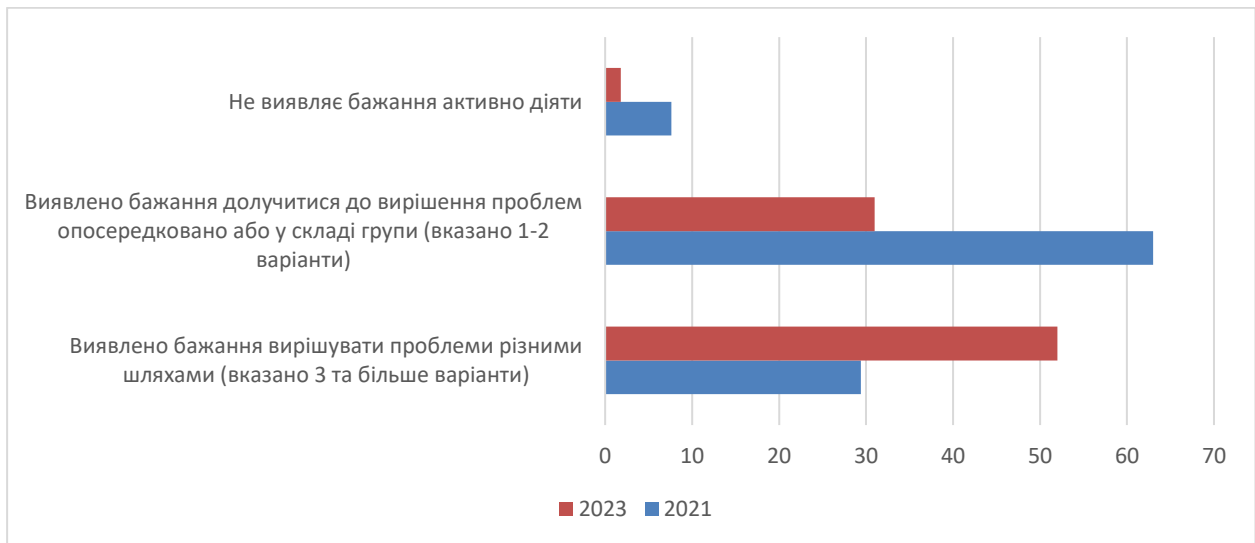

Рис. 7. Бачення респондентів щодо власної участі у вирішенні суспільно значимих проблем. (Джерело: дані авторів)

Подальші плани респондентів стосовно проживання в Україні притерпіли значних позитивних (з позиції впливу на них відчуття ідентичності) змін (Рис. 8). Так, у 2021 році 25,5 % опитаних планували виїхати з країни на працевлаштування, продовження навчання або влаштування сімейного життя, 42,5 % не

визначилися із планами до закінчення навчання в ЗВО і лише 32 % впевнено планували залишитися в країні. Під час опитування у 2023 році спостерігаємо значний стрибок кількісних показників (72 %) тих, хто впевнено залишається в Україні (+40 %).

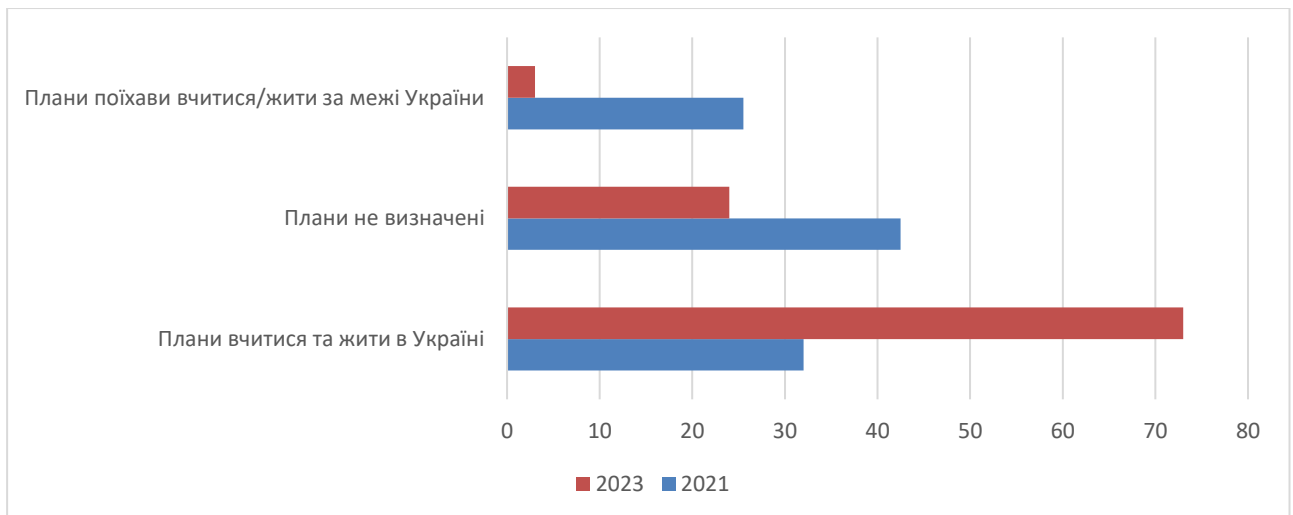

Рис. 8. Подальші плани студентів стосовно проживання в Україні (Джерело: дані авторів)

Аналіз презентованих порівняльних результатів дозволив нам схарактеризувати процес розвитку національної ідентичності студентської молоді у 2021–2023 роках. Так, найбільшого впливу суспільно-інтеграційних процесів зазнали: (1) актуалізація вивчення

проблематики розвитку національної ідентичності українців (+49 %); (2) спроможність респондентів виділяти найбільш актуальні для вирішення суспільні проблеми (+45 %); (3) подальші плани після завершення навчання щодо проживання в Україні (+40 %).

Помірного позитивного впливу зазнали: (1) бачення студентів щодо власної участі у вирішенні суспільно значимих проблем (+22,6 %); (2) прагнення респондентів розширювати обізнаність щодо культури, історії, звичаїв (+17 %); (3) прагнення респондентів ініціювати пошук інформації про соціокультурні процеси в Україні (+15 %). Також виявлено, що трансформаційні процеси у суспільстві майже не впливають на сталу (сформовану) емоційну прив'язаність респондентів до певних територій проживання.

Релевантність отриманих даних підтверджується результатами дослідження А. Османової та Л. Співак (2022), які експериментально встановили, «що в довоєнний і воєнний час найбільшу кількість українських студентів вітчизняних закладів вищої освіти характеризує високий рівень національної ідентичності. Відмінності кількісних даних на всіх рівнях є статистично значущими, що підтверджує суттєве зростання позитивності національної ідентичності досліджуваних у воєнний час» (с. 140).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Роль ретрансляторів суспільно-інтеграційної динаміки та процесів становлення національної ідентичності молодим українцям, належить закладам вищої освіти, які, завдяки своїм внутрішнім механізмам, забезпечують дієвість чинників ідентифікуючого впливу, як: соціокультурна діяльність ЗВО, піднесення престижу і ролі української мови, розвиток українознавчої компетентності, міжкультурна комунікація в межах міжвузівського співробітництва, віддалене (дистанційне) навчання та інші. На тлі воєнної загрози державності України 2014–2023 років та інтенсифікації змагальних суспільно-інтеграційних процесів, ці чинники набули значного підсилення, різко змінило глибину процесів національного ідентифікування молодих осіб. Відтак події 2014 та 2022 років можна розглянути точками біфуркації, а отже і етапами становлення ідентичності українського суспільства.

Осмислення сутності та змісту змагального суспільно-інтегруючого процесу у період 2014-2023 років дає можливість

виокремити його суттєві ознаки: національна самоідентифікація населення України безвідносно до соціальної категорії та прошарку; мовна самоідентифікація; згуртованість (навколо спільної ідеї та/або у боротьбі зі спільним ворогом) та сегрегація від «інших, чужих»; солідарне розуміння загроз національній безпеці (зовнішніх і внутрішніх); оптимістичність в оцінці спільного майбутнього; солідарність смаків. Ці ознаки не мають вікових обмежень у вияві, відтак мають репрезентованість у молодіжному студентському середовищі. Результати проведеного нами у червні 2023 року вимірювання, підтвердили це твердження, адже нами було виявлено представленість таких ознак біфуркаційного характеру суспільно-інтеграційних процесів 2022 року, а саме: значне зростання відчуття себе українцями, надання особливої значимості таким національним рисам, як волелюбність, працелюбність та активність, зростання ціннісного ставлення до українства, що виражається у позитивному ставленні до української мови, культури, території, традицій, історії, звичаїв тощо, зростання обізнаності про Україну, українську націю, українську культуру.

Порівняльне вимірювання ступеню впливовості змагального суспільно-інтегруючого процесу на розвиток в українській студентській молоді національної ідентичності, здійснювалося за результатами анкетувань, проведених у грудні 2021 року та червні 2022 року та виявило, що (1) найбільшого впливу зазнали: спроможність молодих осіб виділяти найбільш актуальні для вирішення суспільні проблеми та подальші плани щодо проживання в Україні. (2) Помірного позитивного впливу зазнали бачення студентів щодо шляхів власної участі у вирішенні суспільно значимих проблем; прагнення розширювати обізнаність щодо культури, історії, звичаїв та ініціювати пошук інформації про соціокультурні процеси в Україні.

Зачеплена у статті проблема потребує подальших розвідок і аналізу, особливо з огляду на динаміку змагального суспільно-інтегруючого процесу, обумовленого довготривалими воєнними діями, осмислення факторів впливу на стан розвитку національної ідентичності студентської молоді.

Література

- Анастасов О. І. Роль політичної інтеграції в процесі консолідації транзитних суспільств *Науковий вісник: економіка, право, політологія, туризм*. Том 2 (Вип. 4), 2011. С. 56–61.
- Бойко С. Формування національної ідентичності української молоді в умовах російсько-української війни *Українознавчий альманах* № 30, 2022. DOI : <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2>
- Восьме загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (6 квітня 2022 р.). (2022). URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (Дата звернення: 01.10.23)
- Горінов П. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави *Юридичний науковий електронний журнал* № 10/2022. С. 26–30. DOI : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2>
- Дембіцький С. Показники національно-громадянської української ідентичності. URL : <https://kiis.com.ua/прес-релізи та звіти> (Дата звернення: 01.10.23)
- Демократія, права і свободи громадян та медіаспоживання в умовах війни. Соціологічне опитування. Липень 2022 р. URL : https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z/Doslidzhenня%20Демократія,%20права%20і%20свободи%20громадян%20та%20медіаспоживання%20в%20умовах%20війни.pdf
- Дутко О. Формування національно-культурної ідентичності особистості у викликах часу: збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу (до 100-річчя від заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка) [редкол.: С.А. Копилов (співголова, наук.ред.), І.Д. Бех (співголова) та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. 108 с. 6.
- Комплексне дослідження: як війна змінила мене та країну. підсумки року URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kr_a_nu_p_dsumki_roku.html
- Костенко Н. Трансформація ідентичностей під час війни: проблеми вивчення та соціологічні практики *Українське суспільство в умовах війни. 2022* : Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 305
- Котенко Я. В., Ткачук А. Ф. Локальна ідентичність і об'єднані територіальні громади (видання друге, виправлене та доповнене). Київ : ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 56 с.
- Левченко В. Соціокультурні заходи як чинник розвитку національної ідентичності молоді. *Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір в умовах воєнного часу : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених (13-14 квітня 2023 р., м. Запоріжжя)* / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2023. 932 с. С. 552–554.
- Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь) / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : НАН України, 2015. 363 с. URL : https://idss.org.ua/monografii/2016_dopov_Donbas.pdf (Дата звернення: 01.10.23)
- Луканська А. Національна ідентичність – це ключове питання для суспільства. *Голос України*. 19 серпня 2021. URL : <http://www.golos.com.ua/article/350002>
- Любива Т. Громадянська ідентичність мешканців України напередодні й в умовах війни *Українське суспільство в умовах війни. 2022*: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ : Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с. С. 284–291

- Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань: монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
- Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nevidimiy_kley_doslidzhennya_socialnogo_kapitalu_v_ukraini.html (Дата звернення: 01.10.23)
- Османова А., Співак Л. Національна ідентичність української студентської молоді у воєнний час *Збірник наукових праць РДГУ* Вип. 18, 2022. С. 132–140. DOI : <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i18.299>
- Павленко А. І., Сташук О. О., Левченко В. С. Шляхи залучення студентської молоді до соціокультурних заходів в умовах закладу вищої освіти. *Соціокультурні та психолого-педагогічні аспекти організації освітньо-розвиткового простору в сучасному закладі освіти : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (23 травня 2023 р., м. Харків) / за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків : ХГПА, 2023. 500 с. С. 297–302.
- Правдивець Н. О. Теоретична модель феномену ідентичності особистості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: ТОВ «Видавництво А. С. К», 2010. Т. 1. Ч. 27. С. 137–145.
- Руденко Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.
- Сидор І. Сучасні технології соціокультурної анімації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Ужгород, 2012. Вип. 32. С. 173–174.
- Сташук О. О., Левченко В. С. Психосоціальна характеристика розвитку національної ідентичності студентської молоді. *Стратегічні орієнтири освіти та реабілітації в умовах воєнного стану та повоєнного часу: проблеми, рішення, перспективи : збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (26-27 жовтня 2023 року, м. Запоріжжя.) / за заг. ред. В. В. Нечипоренко. Запоріжжя : Вид-во Хортицької національної академії, 2023. С. 472–474.
- Стегній О. І. Національна ідентичність. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. URL : <https://esu.com.ua/article-71062>. (Дата звернення: 08.09.2023).
- Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. 2-е вид. Київ : Каравела, 2013. 321 с., с. 5
- Шосте загальнонаціональне опитування: Мовне питання в Україні, Група «РЕЙТИНГ», 19 березня, 2022. URL : https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (Дата звернення: 20.11.2023).
- Marchal A. L'Europe solidaire Vol. 1. : Cujas, 1964. 361 p.
- Deitch K. Political Community and the North Atlantic Area. International Organization in the Light of Historical Experience. Princeton : Princ. univ. press, 1968. 312 p.

References

- Anastasov, O. I. (2011). The role of political integration in the process of consolidation of transit societies *Scientific Bulletin: Economics, Law, Political Science, Tourism*. Volume 2 (Issue 4) 56–61 (ukr).
- Boyko, S. (2022). The formation of the national identity of Ukrainian youth in the conditions of the Russian-Ukrainian war. *Ukrainian Studies Almanac*. No. 30, <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.30.2> (ukr).
- Comprehensive Study: How the War Changed Me and the Country. results of the year https://ratinggroup.ua/research/ukraine/kompleksne_dosl_dzhennya_yak_v_yna_zm_nila_mene_ta_kr_a_nu_p_dsumki_roku.html (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Deitch, K. (1968). Political Community and the North Atlantic Area. International Organization in the Light of Historical Experience. Princeton: Princ. Univ. press, 312 (eng).
- Dembitskyi, S. (2022). Indicators of national-civic Ukrainian identity. Retrieved from: <https://kiis.com.ua/press->

- releases and reports Democracy, rights and freedoms of citizens and media consumption in conditions of war. Sociological survey. July 2022. https://www.kiis.com.ua/materials/pr/20220817_z/Doslydzhnejne%20Demokratia,%20prava%20i%20svobodi%20hromadyan%20ta%20mediaconsumption%20v%20promenade%20voyny.pdf (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Dutko, O. (2018). The formation of the national and cultural identity of the individual in the challenges of time: a collection of materials of the All-Ukrainian Round Table (to the 100th anniversary of the founding of the Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko) : Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, 6. (ukr).
- Eighth nationwide survey: Ukraine at war (April 6, 2022). https://ratinggroup.ua/research/ukraine/vosmoy_obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_6_aprelya_2022.html (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Horinov, P. 2022. The formation of the national identity of Ukrainians as the basis of the national security of the Ukrainian state. *Legal Scientific Electronic Journal* No. 10, 26–30. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/2> (ukr).
- Kostenko, N. (2022). Identity transformations during the war: Research challenges and sociological practice .. *Ukrainian society in wartime. 2022: Collective monograph / Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N. & others; Golovakha, Ye. (ed.), Makeiev, S. (ed.)* : Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 305 (ukr).
- Kotenko, Y. V. & Tkachuk, A. F. (2018). Local identity and united territorial communities (second edition, corrected and supplemented) : LLC "Yuston Publishing House" (ukr).
- Levchenko, V. (2023). Sociocultural activities as a factor in the development of the national identity of youth. *Educational and cultural and artistic practices in the context of the integration of Ukraine into the international scientific and innovative space in wartime conditions: a collection of theses of reports of the 4th International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists (April 13-14, 2023, Zaporizhzhia)* : Khortytsk National Academy Publishing House, 552–554 (ukr).
- Libanova, E. M., Horbulin, V. P. & Pirozhkov, S. I. etc. (2015). The policy of integration of Ukrainian society in the context of challenges and threats of events in Donbas (national report) : NAS of Ukraine, 363 p. https://idss.org.ua/monografii/2016_dopov_Donbas.pdf (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Liubyva, T. (2022). Civic identity of Ukrainians before and during the war. *Ukrainian society in wartime. 2022: Collective monograph / Dembitskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N. & others; Golovakha, Ye. (ed.), Makeiev, S. (ed.)* : Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 284-291 (ukr).
- Lukanska, A. (2021). National identity is a key issue for society. *Voice of Ukraine*. August 19, <http://www.golos.com.ua/article/350002> (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Marchal, A. (1964). *L'Europe solidaire* Vol. 1 : Cujas (eng).
- Nagorna, L. P. (2011). Sociocultural identity: pitfalls of value distinctions: monograph. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnonational Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, *Invisible glue: research on social capital in Ukraine* URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/nevidimiy_kley_doslidzhennya_socialnogo_kapitalu_v_ukraini.html (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Osmanova, A. & Spivak, L. (2022). National identity of Ukrainian student youth in wartime *Collection of scientific papers of RDSU* Vol. 18, 132–140 <https://doi.org/10.35619/prapr.v1i18.299> (ukr).
- Pavlenko, A. I., Stashuk, O. O., & Levchenko, V. S. (2023). Ways of involving student youth in socio-cultural events in the conditions of a higher education institution. Sociocultural and psychological and pedagogical aspects of the organization of educational and developmental space in a modern educational institution: materials of the International. science and practice conf. (May 23, 2023, Kharkiv) : KhGPA, 297–302. (ukr).
- Pravdyvets, N. O. (2010). Theoretical model of the phenomenon of personality identity. *Actual problems of*

- psychology*: coll. of science Proceedings of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine : LLC "A. S. K. Publishing House", T. 1. Part 27. 137–145 (ukr).
- Rudenko, Yu. (2020). Consolidation model of the national and identity: from the theory of sovereignty to the theory of political modernization: monograph : Lyudmila Publishing House (ukr).
- Stashuk, O. O. & Levchenko, V. S. (2023). Psychosocial characteristics of the development of the national identity of student youth. *Strategic orientations of education and rehabilitation in the conditions of martial law and post-war times: problems, solutions, prospects*: a collection of abstracts of reports of the International Scientific and Practical Conference (October 26-27, 2023, Zaporizhzhia) : Khortytsia National Academy Publishing House, 472–474 (ukr).
- Stegni, O. I. (2020). National identity. Encyclopedia of Modern Ukraine / edited by: I. M. Dzyuba, A. I. Zhukovsky, M. G. Zheleznyak [and others]; NAS of Ukraine, National Academy of Sciences : Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://esu.com.ua/article-71062>. (Date of access: 01.10.2023) (ukr).
- Sydor, I. (2012). Modern technologies of sociocultural animation. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Uzhgorod, Vol. 32.173–174 (ukr).
- Tytarenko, T. M. (2022). Modern personality psychology. 2nd edition Kyiv: Karavela, 2013. 321 p., p. 5 Sixth national survey: Language issue in Ukraine, RATING Group, https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html (Date of access: 01.10.2023) (ukr).

**COMPETITIVE SOCIAL INTEGRATION IN OVERCOMING THE MILITARY THREAT
TO THE STATE OF UKRAINE (2014–2023) AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL
IDENTITY OF THE UKRAINIAN YOUTH**

Anatolii Pavlenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Work, Khortytsia National Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail: anatolypavlenko@ukr.net.

Olha Stashuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Department of Social Work, Khortytsia National Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail : olgastashuk@gmail.com

Vladyslava Levchenko, student of the 2nd year of the second (master's) level specialty 231 Social Work, Khortytsia National Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail : levcenkovladislava@gmail.com

The role of relayers of social integration dynamics and processes of national identity formation for young Ukrainians belongs to higher education institutions, which, thanks to their internal mechanisms, ensure the effectiveness of factors of identifying influence, such as: socio-cultural activity of higher education institutions, raising the prestige and role of the Ukrainian language, development of Ukrainian studies competence, intercultural communication within the framework of inter-university cooperation, remote (distance) learning and others. Against the background of the military threat to Ukraine's statehood in 2014-2023 and the intensification of competitive social integration processes, these factors have gained significant strength, and the depth of national identification processes of young people has dramatically changed. Therefore, the events of 2014 and 2022 can be considered bifurcation points, and therefore stages of the formation of the identity of Ukrainian society. Understanding the essence and content of the competitive social integration process in the period 2014-2023 makes it possible to single out its essential features: national self-identification of the population of Ukraine regardless of social category and stratum; linguistic self-identification; cohesion (around a common idea and/or in the fight against a common enemy) and segregation from "others, strangers"; joint understanding of threats to national security (external and internal); optimism in assessing the common future; solidarity of tastes. These signs have no age restrictions in their manifestation, so they are representative in the youth student environment. The results of the measurement carried out by us in June 2023 confirmed this statement, because we found the presence of such signs of the bifurcation nature of social integration processes in 2022, namely: a significant increase in the sense of self as Ukrainians, giving special importance to such national traits as freedom-loving, hardworking and activity, growth of a valuable attitude towards Ukrainianness, which is expressed in a positive

attitude towards the Ukrainian language, culture, territory, traditions, history, customs, etc., growth of awareness about Ukraine, the Ukrainian nation, Ukrainian culture. Comparative measurement of the degree of influence of the competitive social-integrating process on the development of national identity among Ukrainian student youth was carried out based on the results of questionnaires conducted in December 2021 and June 2022 and revealed that (1) the ability of young people to identify the most relevant issues for solving social problems and further plans for living in Ukraine. (2) The vision of students regarding the ways of their own participation in solving socially significant problems was moderately positively influenced; the desire to expand awareness of culture, history, customs and initiate the search for information about socio-cultural processes in Ukraine.

Key words: *competitive social integration, youth, development factor, national identity, statehood.*

Авторський внесок кожного із співавторів: Павленко А. І. – 30 %, Сташук О. О. – 50 %, Левченко В. С. – 20 %.

Стаття надійшла до редакції / Received 10.10.2023

Прийнята до друку / Accepted 23.10.2023

Унікальність тексту 86 % (Unicheck ID1016002057)

*© Павленко Анатолій Іванович, Сташук Ольга Олександрівна,
Левченко Владислава Сергіївна, 2023*

DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-9-22>

УДК 364-7(100)

Жанна Василівна Петрочко

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-4413-1243>

**докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
факультету психології, спеціальної освіти та соціальної роботи
Київського університету імені Бориса Грінченка,**

м. Київ, Україна,

z.petrochko@kubg.edu.ua

Наталія Анатоліївна Датченко

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1378-3476>

**спеціалістка із захисту дитини
Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ),**

м. Київ, Україна

NDatchenko@gmail.com

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАКУПІВЛІ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У МІЖНАРОДНІЙ ПРАКТИЦІ

У науково-оглядовій статті розкрито актуальні для сучасної України питання соціального замовлення. Метою статті є аналіз міжнародного досвіду здійснення закупівлі соціальних послуг, характеристика ознак сучасного процесу запровадження закупівлі соціальних послуг органами місцевої влади від недержавних надавачів. На основі вивчення положень нормативно-правових джерел та аналізу сучасних наукових джерел зарубіжних дослідників з теми дослідження зроблено узагальнення, що розвиток соціального замовлення як дієвого інструменту ринку соціальних послуг став одним із компонентів зміни загальної системи державного управління в багатьох країнах Європи. Схарактеризовано такі ознаки сучасного процесу запровадження закупівлі соціальних послуг органами

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ХОРТИЦЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
SCIENTIFIC JOURNAL OF KHORTYTSIA NATIONAL ACADEMY
(СЕРІЯ: ПЕДАГОГІКА. СОЦІАЛЬНА РОБОТА)

*Журнал розміщує статті двома мовами: українською та англійською.
Періодичність наукового видання: 2 рази на рік.*

*Думки авторів не завжди збігаються з точкою зору редакції.
За достовірність фактів, цитат, імен, назв та інших відомостей відповідають автори.*

*Літературний редактор (українська мова) – О. В.Макаренко
Літературний редактор (англійська мова) – Б. В. Корнелюк, к.філол. н.
Комп'ютерна верстка та макет – П. В. Демченко.
Дизайн обкладинки – Т. В. Геворкян-Тарасова.*

*Підписано до друку 26.11.23 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Гарнітура Arial Narrow. Друк Riso.
Умов. др. арк. 27,9. Наклад 70 пр.*

*Видавництво комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради
Україна, 69017, м. Запоріжжя, вул. Наукового містечка, 59.
Свідоцтво: ДК №7031 від 27.12.2019 р. тел./факс: (061)283-20-01, (061)283-20-05.
E-mail: p26052017@gmail.com E-mail: info@khnnra.zp.ua
Сайт: khnnra.edu.ua*

Усі права захищені. Повний або частковий передрук дозволено лише за згодою авторів і редакції.
При передрукуванні обов'язковим є посилання на наукове видання
«Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy»
(Серія: Педагогіка. Соціальна робота).